

УДК 811.161.3'373

А. В. Солахаў

Кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт кафедры спецыяльнай педагогікі і метадых дашкольнай і пачатковай адукацыі, УА «Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна», г. Мазыр, Рэспубліка Беларусь

УТВАРЭННЕ ІНДЫВІДУАЛЬНА-АЎТАРСКІХ НЕАЛАГІЗМАЎ – БЕЗАСАБОВА-ПРЭДЫКАТЫЎНЫХ СЛОЎ

У артыкуле на матэрыяле беларускіх мастацкіх тэкстаў 2-й паловы XX – пачатку XXI ст. разглядаецца ўтварэнне індывідуальна-аўтарскіх безасабова-прэдыкатыўных слоў. Яны складаюць невялікую групу лексікі ў параўнанні з індывідуальна-аўтарскімі неалагізмамі іншых лексіка-граматычных класаў слоў і ўтвараюцца пераважна суфіксацыяй, канверсіяй (прэдыкатывацыяй), словаскладаннем і рэдукацыяй. Пры суфіксацыі набірае прадуктыўнасць утварэнне безасабова-прэдыкатыўных слоў ад назойнікаў з дапамогай суфікса -на, што падтрымліваецца народнай традыцыяй ужывання такіх утварэнняў.

Ключавыя словы: індывідуальна-аўтарскі неалагізм, безасабова-прэдыкатыўнае слова, спосаб словаўтварэння, суфіксацыя, словаскладанне, канверсія (прэдыкатывацыя), рэдукацыя.

Уводзіны

Безасабова-прэдыкатыўныя словы (далей БПС) – «лексіка-граматычны клас знамянальных нязменных слоў, якія абазначаюць стан або ацэнку, выражаючы гэта значэнне праз катэгорыі часу, ладу і безасабовасці, і ўжываюцца ў ролі выказніка ў безасабовых сказах» [1, с. 200]. У навуковай і вучэбнай літаратуры для іх абазначэння выкарыстоўваюцца таксама тэрміны *прэдыкатыўныя прыслоўі, словы катэгорыі стану, прэдыкатывы* [2, с. 439]. «Русская грамматика» падае іх як прэдыкатыўныя прыслоўі і прэдыкатывы ў складзе якасных прыслоўяў [3, с. 705].

Актуальнасць даследавання заключаецца ў адсутнасці ў беларускім мовазнаўстве спецыяльных прац, прысвечаных утварэнню не толькі індывідуальна-аўтарскіх БПС, але і нарматыўных БПС.

Складанасць аналізу і вылучэння індывідуальна-аўтарскіх БПС абумоўліваецца тым, што ў тлумачальных слоўніках беларускай мовы яны падаюцца як прыслоўі з паметай у *знач. вык.* [4], [5], а ў іншых лексікаграфічных працах БПС цалкам атаясамліваюцца з прыслоўямі [6, с. 1097–1135], [7].

Мэта нашага даследавання – вызначыць заканамернасці ўтварэння індывідуальна-аўтарскіх безасабова-прэдыкатыўных слоў як асобнай часціны мовы ў тэкстах беларускіх мастацкіх твораў 2-й паловы XX – пачатку XXI ст. Для яе дасягнення ставяцца наступныя задачы: выявіць у мове беларускіх мастацкіх твораў 2-й паловы XX – пачатку XXI ст. індывідуальна-аўтарскія БПС; вызначыць спосабы іх словаўтварэння, семантыку, словаўтваральныя тыпы і іх прадуктыўнасць.

Метады і метадалогія даследавання

У адпаведнасці з мэтай і задачамі ў артыкуле выкарыстоўваюцца метады словаўтваральнага аналізу, інтэрпрэтацыі, абагульнення і сістэматызацыі спосабаў утварэння БПС. Пры пошуку індывідуальна-аўтарскіх БПС у тэкстах беларускіх мастацкіх твораў 2-й паловы XX – пачатку XXI ст. прымяняўся метада суцэльнай выбаркі.

Метадалагічную аснову даследавання складаюць працы В. В. Бабайцавай [8], В. У. Вінаградава [9], В. П. Захаравай [10], У. П. Ізотава [11], І. С. Улуканава [12], Г. І. Ціраспальскага [13], П. П. Шубы [14], Л. У. Шчэрбы [15].

Матэрыялам для даследавання паслужылі індывідуальна-аўтарскія безасабова-прэдыкатыўныя словы, ужытыя ў паэтычных, празаічных і драматычных творах некалькіх дзясяткаў беларускіх пісьменнікаў.

Вынікі даследавання і іх абмеркаванне

У мове беларускіх мастацкіх твораў 2-й паловы XX – пачатку XXI ст. ужываюцца розныя паводле лексічнага значэння індывідуальна-аўтарскія БПС, якія ўтвараюць некалькі лексіка-семантычных груп (ЛСГ). Адно і тое ж БПС можа ўжывацца з рознымі значэннямі і ў залежнасці ад гэтага ўваходзіць у розныя ЛСГ. Аднак у многіх выпадках выразныя межы паміж імі адсутнічаюць.

«Справа ў тым, – адзначае Г. І. Ціраспальскі, – што значная большасць БПС змяшчае ў сваёй семантыцы якасную ацэнку, якая ў роўнай ступені можа быць аднесена як са “знешнім”, так з “унутраным” і мадальным станамі. Ацэначны кампанент семантыкі БПС стымулюе іх спалучальнасць з шырокім колам паўназначных слоў, што надае... класіфікацыйным шкалам рухомы характар» [13, с. 13].

Сярод зафіксаваных індывідуальна-аўтарскіх БПС прадуктыўную групу складаюць суфіксныя дэрываты.

Найбольш актыўна пісьменнікі ўтвараюць іх ад асноў назоўнікаў пры дапамозе суфікса – на са значэннем ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) таго або падобнага да таго, што названа ўтваральным словам’: *адліжна* ‘пра наяўнасць адлігі’: ...*ужо макравата, адліжна было*... [16, т. 2, с. 104–105]; *Адліжна, трывожна*... [17, с. 6]; *азёрна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) азёр’, *борна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) бароў’: *Зняверцу-роспач пратуры: Азёрна, Борна, Гойна!* [18, т. 1, с. 242]; *атарна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) таго, што падобна да атар’: *Туманам атарна – / Варна!* [19, т. 2, с. 294]; *бізнесна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) грошай’: «*Як бізнесна ў кішэні!*» [20, с. 126]; *бярозна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) бяроз’: *Дзе бярозна – / Росна!* [18, т. 3, с. 88]; *віхурна* ‘пра наяўнасць віхуры’: ...*наўкол сцюдзёна і віхурна*... [21, с. 35]; *грыбна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) грыбоў’, *муравейна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) мурашак’ (ад дыял. *муравей*), *смольна* ‘пра наяўнасць смалы’, *траўна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) травы’, *хлебна* ‘пра добры ўраджай збожжа’: ...*Будзе летам грыбна, / Смольна, муравейна. / Будзе траўна, хлебна, будзе галасіста* [22, с. 460]; *грымотна* ‘пра наяўнасць грымот’: ...*Прачнуўся – ноч, бы ў дамавіне*... / *Грымотна*... [23, с. 242]; *дожджна* ‘пра наяўнасць дажджу’: *Ціха, сумна, дожджна* [24, с. 87]; *другарна* ‘пра наяўнасць другароў (сяброў; з балг. *другар* ‘сябар’): *Шчырасці другарна – / Варна!* [19, т. 2, с. 294]; *жытна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) жгта’: *І жытна кожнаму засеку*... [25, с. 179]; *завейна* ‘пра наяўнасць таго, што падобна да завеі’: ... *Аж завейна ад цёплага пер’я кнігавак* [26, с. 60]; *лозна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) лазы’: *Лісце лаза, як рублёўкі, тахоліць. / Лозна у Лёзне!* [24, с. 49]; *лосьна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) ласёў’, *язьна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) язеў’: *У Белавежы – лосьна, язьна ў Шчары* [18, т. 1, с. 90]; *мошна* ‘пра вялікую колькасць мошак’: *Млосна ў лесе / Ад мошкі, / На імшарах – / Мошна* [18, т. 3, с. 72]; *мурожна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) мурагу’: *Мурожна, і мядова, і трывожна / Увечары ля Нёмана-ракі* [27, с. 130]; *настройна* ‘пра наяўнасць добрага настрою’: *На сэрцы ж – настройна / Ад стрэчы з табой / і салодка* [23, с. 146]; *пальнна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) палыну’: *Берагам асачыста й пальнна* [18, т. 2, с. 266]; *скварна* ‘пра наяўнасць сквару; пра спеку’: *Ветрана і скварна – / Варна!* [19, т. 2, с. 294]; *сумётна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) сумётаў’: *Люты. Сумётна* [28, с. 23]; *суравейна* ‘пра наяўнасць суравею – халоднага ветру’: *Суравейна. / Самнасамна. / Сыра* [29, с. 217]; *трафейна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) трафейаў’: *Трафейна ў бліндажы: / Што хочаш – / Лімоны, каньяк* [19, т. 1, с. 226]; *ягадна* ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) ягад’: *Маладзікова. / Ягадна. / Клянова* [30, с. 334]. Яны абазначаюць пераважна стан прыроды, радзей – стан абставін, псіхічны стан чалавека.

Эпіграмай на індывідуальна-аўтарскія БПС Р. Барадуліна *лосьна* і *язьна* адазваўся паэт В. Вітка, выкарыстаўшы псеўданалагізмы – словы, якія спецыяльна прыдуманы пісьменнікам для парадывання іншых, – *няязьна, лосьна, лойна, вербна, свербна, вусатна, насатна, утульна, родна*: *Язва язь – усім жа ясна: / Язьна ў Шчары, у Свіслачы няязьна. / Лосьна ў Белавежы / І ў вершах – лосьна. / Грызу радок нясвежы, / Злосна мне і млосна, / Лосьна ў Лось, / У Лойкі – лойна, / У Вярбы – вербна, / У Свіркі – свербна. / Ва Ёшачах – вусатна, / У Расонах – насатна, / У Мінску – утульна, / у Гродна – родна* [31, с. 87–88]. Для ўтварэння іх аўтар выкарыстаў суфіксацыю (*лосьна, лойна, вербна, свербна, вусатна, насатна, родна*) і прэфіксацыю (*няязьна*). Што да псеўданалагізмаў В. Віткі *лосьна*, то яны маюць рознае значэнне, якое не супадае з барадулінскім: *лосьна* ‘1) перан. пра ўжыванне дзе-небудзь слоў тыпу *лосьна*; 2) пра шмат напісанае паэтэсай Е. Лось’. Ужыўшы іх і іншыя псеўдаўтварэнні, В. Вітка падкрэслена іранізуе з барадулінскіх індывідуальна-аўтарскіх БПС.

Вядомы знаўца і даследчык беларускай мовы А. Каўрус, аднак, спасылаючыся на БПС Р. Барадуліна, адзначае іх натуральнасць: «На мяжы з лексікай народнай мовы стаяць яго (Р. Барадуліна – А. С.) наватворы *лосьна, язьна. У Белавежы – лосьна, язьна ў Шчары. Як і іншыя словы гэтага тыпу (ягадна, грыбна), яны абазначаюць мноства прадметаў. Пра натуральнасць такіх утварэнняў сведчыць вусная народная творчасць. Калі камарна, то і хлебна. Калі рыбна, то і юшна. (Прыказкі.) Параўн. таксама: І мёдна і рыбна. («Маладосць»» [32, с. 77–78].*

Пра псіхічны стан чалавека або пра стан, падобны на псіхічны, сведчаць індывідуальна-аўтарскія БПС *завейна* ‘пра стан адзіноцтва, няўтульнасці’: *Завейна / Адной галінцы / Застацца гібець зімою* [33, с. 164]; *зімавейна* ‘пра пачуццё адзіноты, няўтульнасці’: *...Без цябе зімавейна ў сусвеце...* [34, с. 68]; *мурожна* ‘прыемна’: *Як цёпла ў памяці, мурожна* [20, с. 120]; *смагна* ‘пра пачуццё, стан адзіноты, пакінутасці’: *Мне па Радзіме смагна і няўпойна...* [24, с. 134]; *снегавейна* ‘пра пачуццё пакінутасці’: *На душы / Снегавейна і зорна* [35, с. 140]; *сіротна* ‘пра стан, падобны да стану сіраты’: *Сіротна, Сіротна / Стагоддзю сягоння* [36, с. 394]. Яны ўтварыліся па той жа словаўтваральнай мадэлі, што і папярэднія БПС, але на аснове пераноснага значэння ўтваральных слоў.

Суфікс *-на* далучаецца да асноў назоўнікаў і тады, калі індывідуальна-аўтарскія БПС набываюць значэнне ‘пра спрыяльныя ўмовы для таго або падобнага да таго, што называе ўтваральнае слова’: *ворыўна* ‘пра спрыяльныя ўмовы для чаго-небудзь’: *Было тут нарогу жудасці ворыўна...* [18, т. 2, с. 66]; *плодна* ‘пра спрыяльныя ўмовы размнажацца, пладзіцца’: *...у Ханчжоў / Лагодна і плодна* [26, с. 95]; *санна* ‘пра спрыяльныя ўмовы для язды на санях’: *Сонна. / Санна. / Снег да плеч* [37, с. 136].

Некаторыя індывідуальна-аўтарскія БПС утвараюцца ад асноў назоўніка пры дапамозе суфікса *-іста* (*-ыста*) са словаўтваральным значэннем ‘пра спрыяльныя ўмовы для таго, што называе ўтваральнае слова’: *азоніста* ‘пра выдзяленне азону ў хваёвых дрэў’: *Азоніста сасонцы...* [38, с. 84]; *асачыста* ‘пра заросласць асакой’: *Берагам асачыста й палына* [18, т. 2, с. 266]; *вятрыста* ‘пра наяўнасць ветру’: *Там вятрыста – сумнаю пустэчай / Водзіць прывід згубны жорсткі век* [39, с. 212].

Пры дапамозе суфікса *-на* індывідуальна-аўтарскія БПС у адзінкавых выпадках утвараюцца ад асноў дзеяслова і прыслоўя:

а) **аснова дзеяслова + суфікс *-на*** = БПС са значэннем ‘пра асаблінасць працэсуальнага стану, названага ўтваральным словам’: *буркотна* ‘пра буркатанне’: *Жыццю клопатна, / Буркотна рачулацы* [18, т. 1, с. 276]; *ходна* ‘пра месца, дзе можна хадзіць’: *Усюды ходна, хоць абрывы збоку...* [24, с. 96]. Пры ўтварэнні ад зваротных дзеясловаў постфікс *-ца* скарачаецца, г. зн. БПС у гэтым выпадку ўтвараюцца дэпостфіксацыяй + суфіксацыяй: *тужна* ‘пра напружанне’ (< *туж/ы/(ц)/ца/*): *Дужа тужна матору* [40, с. 69];

б) **аснова дзеяслова + суфікс *-на*** = БПС са значэннем ‘пра спрыяльныя ўмовы для дзеяння, што называе ўтваральнае слова’: *гойна* ‘пра спрыяльныя ўмовы гаіць раны’: *Зняверцу-роспач пратуры: Азёрна, Борна, Гойна!* [18, т. 1, с. 242];

в) **аснова прыслоўя + суфікс *-на*** = БПС са значэннем ‘пра асаблінасць стану паводле прыметы, названай утваральным словам’: *самнасамна* ‘адзінока’: *Суравейна. // Самнасамна. // Сыра* [29, с. 217].

Даволі часта індывідуальна-аўтарскія БПС утвараюцца ад асноў прыметніка, да якіх далучаецца суфікс *-а* (пасля цвёрдых зычных) і *-е* (пасля мяккіх зычных), а БПС набывае значэнне ‘пра стан паводле прыметы, названай утваральным словам’: *бяспраўна* ‘пра стан бяспраўнага’, *бяздомна* ‘пра стан бядомнага’, *бяздольна* ‘пра стан бездольнага’: *Пятага траўня. / Значыць – бяспраўна? / Значыць – бездомна? / Значыць – бездольна?* [41, т. 3, с. 9]; *марозліва* ‘марозна’: *І вечарамі, і ўранку марозліва, хмельна...* [42, с. 142]; *весне* ‘пра весні час’: *Сонечна. Светлараскрылена. Весне* [43, с. 313]; *казённа* ‘пра бюракратычны падыход да чаго-н.; фармалізм, бездушнасць’: *У сельсавеце – залішне казённа, афіцыйна* [16, т. 1, с. 71]; *крылата* ‘пра радасны, узнёслы настрой’: *Мне з карткаю / Было крылата: / Нёс, / Прастакутную, ў райком, / І сведчыў ёю / Чын салдата* [44, с. 3]; *Каб жа век так было нам крылата на свеце!...* [45, с. 38]; *млечна* ‘светла, хораша’: *Ад слоў душы, як небу, / Млечна* [46, с. 115]; *мядова* ‘пра пах мёду’: *Мурожна, і мядова, і трывожна / Увечары ля Нёмана-ракі* [47, с. 130]; *ранішня* ‘пра наяўнасць светлага, радаснага настрою’: *Але ці бываюць / познімі сустрэчы, / калі ад іх так ранішня / на душы?* [48, с. 50]; *трывожліва* ‘пра пачуццё, стан трывогі; трывожна’: *...і трывожліва, няўпэўнена думна было ў прадчуванні новага свайго быцця* [42, с. 155]; *туманліва* ‘пра наяўнасць туману дзе-небудзь; туманна’: *...пад мароз было яшчэ і вільготна, туманліва* [49, с. 5].

Да гэтага словаўтваральнага тыпу адносіцца і мікрагрупа БПС са значэннем каляровага стану – звычайная з’ява ў беларускай мове. Аднак у слоўніках беларускай мовы адзначаюцца толькі некаторыя з іх, маючы памету *прысл.:* *бела* [7, с. 113], *жоўта* [4, т. 2, с. 113], *зелена* [7, с. 229], [4, т. 2, с. 467], *чорна* [7, с. 886], *чырвана* [7, с. 888], [4, т. 5, кн. 2, с. 328], *шэра* [7, с. 903]. У мове беларускіх мастацкіх твораў 2-й паловы ХХ – пачатку ХХІ ст. ужываюцца БПС, утвораныя і ад назваў іншых колераў: *залаціста* ‘пра наяўнасць залацістага лісця’: *Жоўта, залаціста ў лесе / Гэтай слаўнаю парой* [50, с. 54]; *зялёна* ‘пра наяўнасць зялёнай расліннасці; зелена’: *Дык, можа, гэта з каштаной*

нехта / Захацеў тралейбус спыніць, / Каб паехаць туды, / Дзе цёпла і дзе зялёна, / Каб уцячы з голай восені [51, с. 168]; ...*У агародзе – / Зялёна, / Хораіша / Заўжоды* [52, с. 47]; *сіне* ‘пра сіні колер чаго-небудзь’: *І бела-бела навокал, куды ні паглядзі, аж сіне* [16, т. 1, с. 549]; *чырвона* ‘пра наяўнасць чырвонага колеру; чырвана’: *І зноўку было / На вуліцах нашых / Чырвона і зелена* [53, с. 23]; *Як чырвона ўлетку ад лілей / Каля рэк!..* [54, с. 82].

Ад БПС *пуста* пры дапамозе суфікса *-ютк-* утворана БПС з мадыфікацыйным словаўтваральным значэннем высокай ступені праяўлення стану: *пусцютка* ‘пра поўную адсутнасць чаго-небудзь дзе-небудзь’: *Ды пусцютка ў магазінах – / Хто іх раптам абабраў?* [55, с. 39].

Частка БПС утварылася канверсіяй у гэты лексіка-граматычны клас групы прыслоўяў. У выніку ўзніклі аманімчныя словы: *акуратна* ‘пра захоўванне парадку’: *Акуратна, прыгожа ў вагоне-клубе* [56, с. 229]; *бяздумна* ‘пра адсутнасць думак, інертнасць мыслення’: *І хораіша неяк, то бяздумна, то трывожна мне* [42, с. 147]; *хваравіта* ‘пра што-небудзь ненармальнае, нездаровае’: *Ад хмар хваравіта і шэра / На сэрцы ў нябёс / І ў вачах* [29, с. 196]; *велічна* ‘пра велічнасць чаго-небудзь’: *Дзед штовечар расказае пра царкву: як там прыгожа, урачыста, велічна...* [56, с. 120]; *залішне* ‘пра тое, што празмерна перавышае меру’: *...мэблі было тут, можа, нават і залішне* [57, с. 298]; *маўкліва* ‘ціха, бязгучна’: *За рысай той – маўкліва, пуста* [58, т. 3, с. 133]; *Над полем зорна і маўкліва...* [59, с. 20]; *па-сямейнаму* ‘пра адносіны, падобныя да сямейных’: *...дома, у сваёй хаце, – занадта па-сямейнаму* [16, т. 1, с. 71]; *прывабна* ‘пра тое, што прыцягвае да сябе якімі-небудзь якасцямі, рысамі, што прыемнае з выгляду’: *Сцежка па-над абрываю: / па ёй прывабна ісці...* [60, с. 86]; *Хутка стане ў пакоях прывабна* [61, с. 12]; *ціхамірна* ‘ціха, спакойна, лагодна’: *...і на душы было ціхамірна, трохі нават тужліва* [16, т. 1, с. 53].

Прадуктыўным спосабам утварэння індывідуальна-аўтарскіх безасабова-прэдыкатыўных слоў у мове мастацкіх твораў з’яўляецца словаскладанне, пры якім два БПС аб’ядноўваюцца ў адно слова. Паводле асаблівасцей спалучальнасці кампанентаў індывідуальна-аўтарскія БПС-кампазіты падзяляюцца на некалькі ЛСГ:

а) БПС, кампаненты якіх утвараюць прымету, што характарызуе стан або ацэнку з розных бакоў: *вольна-суха* ‘пра стан пустаты і сухасці’: *Ад голаду так вольна-суха ў роце* [62, с. 133]; *дрымотна-ціха* ‘пра стан цішыні і дрымоты’: *Дрымотна-ціха ў хаце...* [63, с. 16]; *самотна-ціха* ‘пра стан самоты і цішыні’: *Далёка недзе сцяць вятры, / І ў гушчары – самотна-ціха* [64, с. 65]; *трывожна-крыўдна* ‘пра стан адначасовай трывогі і крыўды’: *Трывожна-крыўдна будзе мне ўсё роўна...* [63, с. 183]; *холадна-бела* ‘пра стан холаду і белі’: *Хоць вочы заплюшчы – так холадна-бела...* [18, т. 1, с. 146]; *апусцела-ціха* ‘пустэльна, бязлюдна і нячутна, бязгучна’: *Апусцела-ціха ў наваколлі...* [65, с. 88]; *сонечна-дзіўна* ‘светла і цёпла ад сонца і прыгожа, як у казцы’: *Калі вам, / Нарэшце, намуляюць слых аўтастрады / І шумныя плошчы – / Адрозу ад іх вы збяжыце, / Успомнішы ... Пра сцежку у жыцце. / Пра вузкую сцежку..., / Дзе сонечна-дзіўна, / Пад пятамі цёпла і суха* [66, с. 27];

б) БПС з антанімчнымі адносінамі кампанентаў, якія паказваюць на супярэчліваць стану: *радасна-балюча* ‘пра пачуццё адначасовай радасці і болю’: *І сумна мне, і радасна-балюча...* [59, с. 19]; *непрыемна-саладка* ‘пра стан адначасовай непрыемнасці і асалоды’: *...усярэдзіне рабілася непрыемна-саладка, нудліва* [42, с. 188]; *прыкра-саладка* ‘пра стан непрыемнасці ад асалоды’: *...уяўлялася ...сцюардэса з абавязковымі цукеркамі, ад якіх прыкра-саладка ў роце...* [42, с. 155]; *светла-балюча* ‘пра стан адначасовай радасці і болю’: *Светла-балюча як! / Ясна, нібы прасонне* [47, с. 17];

в) БПС, кампаненты якіх маюць сінанімчнае або блізкае значэнне і ўзмацняюць стан або ацэнку: *гуліва-спеўна* ‘весела, пярвуча дзе-небудзь’: *Між табой і мной – немаца, / Хоць у хаце – гуліва-спеўна* [23, с. 139]; *боязна-трывожна* ‘пра пачуццё небяспекі, трывогі’: *Зіма мінаецца, чаму ж на сэрцы боязна-трывожна...?* [67, с. 55];

г) БПС, першы кампанент якіх выражае параўнанне: *туманіста-шэда*: ‘змрочна; відаць як праз туман’: *У хаце туманіста-шэда* [18, т. 3, с. 142].

Індывідуальна-аўтарскія БПС утвараюцца таксама асноваскладаннем + суфіксацыяй, фарміруючы наступныя словаўтваральныя тыпы:

а) *аснова прыметніка + аснова назоўніка + суфікс -а* = БПС са значэннем ‘пра наяўнасць таго, што называе ўтваральная аснова назоўніка і канкрэтызуе ўтваральная аснова прыметніка’: *млечнашляха* ‘пра наяўнасць (бачнасць) Млечнага Шляху’: *Бела / Доле й на небясі – / Снежна і Млечнашляха* [18, т. 3, с. 110];

б) *аснова прыметніка + аснова назоўніка + суфікс -на* = БПС са значэннем ‘пра наяўнасць таго, што называе ўтваральная аснова назоўніка і канкрэтызуе ўтваральная аснова прыметніка’: *зорнаспеўна* ‘пра мноства зорак’: *Зірні, як молада світае, / Як зорнаспеўна ў вышыні!* [34, с. 19].

Індывідуальна-аўтарскае БПС *шматсветла* ‘пра наяўнасць вялікай колькасці святла’ ўтворана на ўзор слова *шматлюдна*: у ім адбылося адваротнае зрашчэнне, у выніку якога кампанент *людна* быў выдалены, а яго месца заняло БПС *светла*: *У большай зале на другім паверсе было шматсветла і шматлюдна* [68, с. 12].

У слоўніках беларускай мовы практычна не фіксуюцца БПС-рэдуплікаты, хоць яны нярэдка ўжываюцца ў вусным маўленні. У мове беларускіх мастацкіх твораў 2-й паловы ХХ – пачатку ХХІ ст. адзначаюцца наступныя БПС, утвораныя рэдуплікацыяй: *бела-бела* ‘пра вельмі белы, бялюткі колер’: *І бела-бела навокал...* [16, т. 1, с. 549]; *Ад сукенак – бела-бела, / А яшчэ бялей – ад ног* [69, с. 37]; *душна-душна* ‘вельмі душна’: *Душна-душна. Мне б глыток вады!* [70, с. 118]; *пагана-пагана* ‘пра вельмі цяжкі, дрэнны фізічны або псіхічны стан’...*не адпачыў ані і на душы пагана-пагана...* [16, т. 1, с. 225]; *ціха-ціха* ‘вельмі ціха’, *шмат-шмат* ‘вельмі шмат’: *Ліда. Усё хутка скончыцца... І будзе ціха-ціха на зямлі... Мы паедзем куды-небудзь далёка, дзе няма папалішчаў і руін, дзе шмат-шмат цішыні...* [71, с. 106]; *цёмна-цёмна* ‘пра поўнае пацямненне зроку, што ўзнікае ў выніку страты свядомасці’: *Жала Аксіння, жыта жала. / Кальнула ў самае сэрца джала. / Стала цёмна-цёмна ў вачах, – / як не цямнее і па начах* [72, с. 101]. Яны абазначаюць фізічны стан чалавека і стан прыроды.

Прэфіксальныя індывідуальна-аўтарскія БПС утвараюцца рэдка. Яны адносяцца да двух словаўтваральных тыпаў:

а) **прыстаўка не- (ня-) + БПС = БПС** са значэннем ‘пра супрацьлегласць стану, які названы ўтваральным словам’: *нясвежа* ‘1) пра страту свежасці, сваіх натуральных якасцей; 2) перан. Пра пазбаўленасць свежасці, яркасці’: *У роце – быццам куры начавалі – нясвежа, салёна* [16, т. 1, с. 460]; *У галаве было нясвежа і муціла, ногі слаба трымалі нязвычайна цяжкае, зняможанае цела* [16, т. 1, с. 324]; *няснежна* ‘пра адсутнасць або невялікую колькасць снегу’: *Ды мірылі вас людзі / Дарма. Бо бяда, / Калі ў снежны няснежна, / У абдымках – / Гарэння няма* [35, с. 165];

б) **прыстаўка за- + БПС = БПС** са значэннем ‘пра перавышэнне таго стану, які названы ўтваральным словам’: *зацвяроза* ‘надта цвяроза; цверазей, чым трэба’: *А ці хмельна? Раптам – зацвяроза? / Ці гарэлка гэта, а ці слёзы?* [73, с. 87].

Адзінкавыя БПС утвораны прэфіксацыяй + суфіксацыяй ад асновы назоўніка пры дапамозе прыстаўкі *без-* (*бяз-, бяс-*) і суфікса *-на*. Такія дэрываты ўжываюцца са словаўтваральным значэннем ‘пра адсутнасць таго, што называе ўтваральнае слова’: *бязгрыбна* ‘пра адсутнасць грыбоў’, *бясхлебна* ‘пра адсутнасць хлеба’: *Калі бязгрыбна, / дык і бясхлебна, – / Даводзіць верасень / жніўню ўслед* [74, с. 23].

Зафіксавана індывідуальна-аўтарскае БПС са словаўтваральным значэннем ‘пра немагчымасць выканаць дзеянне, названае ўтваральным словам’: *незатульна* ‘пра немагчымасць затуліцца дзе-небудзь’: *Дням незатульна ў капе* [51, с. 138]. Яно ўтворана трохсродкавым спосабам – прэфіксацыяй + дэпостфіксацыяй + суфіксацыяй (*не-* + *затул/и(ц)/ца/* + *-на*).

Заклучэнне

Індывідуальна-аўтарскія БПС у мове беларускіх мастацкіх твораў другой паловы ХХ – пачатку ХХІ ст. складаюць невялікую ў параўнанні з індывідуальна-аўтарскімі неалагізмамі іншых лексіка-граматычных класаў слоўную групу лексікі. Яны матывуюцца назоўнікамі, прыметнікамі, прыслоўямі, дзеясловамі, БПС і ўтвараюцца пераважна суфіксацыяй, канверсіяй (прэдыкатывацыяй), словаўтварэннем і рэдуплікацыяй. Пры суфіксацыі набірае прадуктыўнасць утварэнне БПС ад назоўнікаў з дапамогай суфікса *-на*, што падтрымліваецца народнай традыцыяй ужывання такіх утварэнняў. Адзначаюцца таксама прэфіксацыя, прэфіксацыя + суфіксацыя, асноваскладанне + суфіксацыя, дэпостфіксацыя + суфіксацыя, адваротнае зрашчэнне + зрашчэнне, прэфіксацыя + дэпостфіксацыя + суфіксацыя. Аднак гэтыя спосабы словаўтварэння закранулі толькі асобныя БПС.

Індывідуальна-аўтарскія БПС уваходзяць у розныя ЛСГ, але пераважаюць словы са значэннем стану прыроды, псіхічнага і фізічнага стану чалавека.

СПІС АСНОЎНЫХ КРЫНІЦ

1. Солахаў, А. В. Сучасная беларуская літаратурная мова: віды лінгвістычнага аналізу: вучэбны дапам. для студэнтаў устаноў выш. адукацыі па філал. спецыяльнасцях / А. В. Солахаў. – Мінск: Нар. асвета, 2016. – 415 с.
2. Шуба, П. П. Прэдыкатывы / П. П. Шуба // Беларуская мова: энцыкл. / Беларус. энцыкл.; пад рэд. А. Я. Міхневіча; рэдкал.: Б. І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1994. – С. 439.

3. Русская грамматика : в 2 т. / АН СССР. Ин-т рус. языка. – М. : Наука, 1982. – Т. 1: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. – 783 с.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / пад агул. рэд. К. К. Атраховіча (Кандрата Крапівы). – 2-е выд. – Мінск : Гал. рэд. БелСЭ, 1977–1984. – Т. 1–5.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65 000 слоў / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – 2-е выд. – Мінск : БелЭн, 1999. – 784 с.
6. Граматычны слоўнік прыметніка, займенніка, лічэбніка, прыслоўя / Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., філіял «Ин-т мовы і літ. імя Якуба Коласа і Янкі Купалы»; уклад. В. П. Русак [і інш.]; навук. рэд. В. П. Русак. – 2-е выд., дапрац. – Мінск : Беларус. навука, 2013. – 1135 с.
7. Слоўнік беларускай мовы / Нац. акад. навук Беларусі, Ин-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы ; уклад. Н. П. Еўсіевіч [і інш.] ; навук. рэд. А. А. Лукашанец, В. П. Русак. – Мінск : Беларус. навука, 2012. – 916 с.
8. Бабайцева, В. В. Явления переходности в грамматике русского языка / В. В. Бабайцева. – М. : Дрофа, 2000. – 640 с.
9. Виноградов, В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М. : Высш. школа, 1979. – 614 с.
10. Захарова, В. П. Вопрос о категории состояния в русской лингвистической литературе / В. П. Захарова // Интеграция образования. – 1999. – № 4. – С. 53–56.
11. Изотов, В. П. Параметры описания системы способов русского словообразования: монография / В. П. Изотов. – Орел : [б. и.], 1998. – 149 с.
12. Улуханов, И. С. Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация / И. С. Улуханов ; Рос. акад. наук, Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. – М. : [б. и.], 1996. – 221 с.
13. Тираспольский, Г. И. Безлично-предикативные слова в славянских и литовском языках : учеб. пособие по спецкурсу / Г. И. Тираспольский ; Сыктывкар. гос. ун-т. – Сыктывкар, 1976. – 31 с.
14. Шуба, П. П. Слова катэгорыі стану (прэдыкатывы) / П. П. Шуба // Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія / П. П. Шуба. – Мінск : Універсітэцкае, 1987. – С. 269–276.
15. Щерба, Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 100 с.
16. Сачанка, Б. Выбраныя творы : у 3 т. / Барыс Сачанка. – Мінск : Маст. літ., 1993. – Т. 1 : Вялікі Лес : раман у 3 кн. : кн. 1 і 2 / прадм. С. Андраюка. – 590 с. ; Т. 2 : Вялікі Лес : раман у 3 кн. : кн. 3. – 590 с.
17. Бутрым, В. В. Дзён маіх лепшыя дні : зборнік паэзіі / Венанцы Бутрым. – Мінск : Медысонт, 2014. – 204 с.
18. Барадулін, Р. Збор твораў : у 5 т. / Рыгор Барадулін. – Мінск : Маст. літ., 1996. – Т. 1 : Вершы / прадм. В. Сёмухі – 479 с. ; Т. 2 : Вершы. – Мінск : Маст. літ., 1998. – 382 с. ; Т. 3 : Паэмы, вершы. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 335 с.
19. Барадулін, Р. Выбраныя творы : у 2 т. / Рыгор Барадулін. – Мінск : Маст. літ., 1984. – Т. 2 : Вершы, паэмы, радкі дарог. – 335 с.
20. Зуёнак, В. Лета трывожных дажджоў : вершы / Васіль Зуёнак. – Мінск : Маст. літ., 1990. – 158 с.
21. Шабовіч, М. В. Яшчэ пакуль не лістапад... : інтым. лірыка / Мікола Шабовіч. – Мінск : Творчая фірма «Тэмікс», 1996. – 36 с.
22. Панчанка, П. Выбранае : вершы, паэма / Пімен Панчанка ; прадм. Р. Барадуліна. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 542 с.
23. Жук, К. Галгофа : вершы і паэмы / Кастусь Жук. – Мінск : Маст. літ., 1997. – 254 с.
24. Лісіцын, У. Беларусь – мая калыска : кніга паэзіі / Алесь Лісіцкі ; прадм. Р. Барадуліна. – Мінск : Маст. літ., 1990. – 167 с.
25. Верамейчык, У. Клянуса Прыпяццю : паэзія / Уладзімір Верамейчык. – Мінск : Маст. літ., 1988. – 191 с.
26. Барадулін, Р. Выбраныя творы / Рыгор Барадулін. – Мінск : Кнігазбор, 2008. – 600 с.
27. Камейша, К. Крыгагром : вершы, паэмы, казкі, скарагаворкі, загадкі : для дзяцей дашк. і мал. шк. узросту / Казімір Камейша ; маст. У. І. Сытчанка. – Мінск : Юнацтва, 2001. – 191 с.
28. Шушко, А. Выток і прычасце : вершы / А. Шушко. – Мінск : Польша, 1994. – 31 с.

29. Барадулін, Р. Евангелле ад Мамы : кніга паэзіі / Рыгор Барадулін – Мінск : Маст. літ., 1995. – 462 с.
30. Бічэль-Загнетава, Д. Снапок : выбраныя вершы / Данута Бічэль-Загнетава. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 446 с.
31. Вітка, В. [Эпіграмы] / Васіль Вітка // Анталогія беларускай эпіграмы / уклад. і прадм. К. Камейша. – Мінск : Ураджай, 2000. – С. 86–88.
32. Каўрус, А. А. Стылістыка беларускай мовы : дапам. для настаўніка / А. А. Каўрус. – 2-е выд., перапрац. – Мінск : Нар. асвета, 1987. – 184 с.
33. Барадулін, Р. Трэба дома бываць часцей... : выбр. старонкі лірыкі / Рыгор Барадулін; прадм. В. Быкава. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 352 с.
34. Шабоўіч, М. В. Мая надзея : вершы / Мікола Шабоўіч. – Мінск : Маст. літ., 2006. – 174 с.
35. Басуматрава, С. Званы чалавечнасці : вершы / Святлана Басуматрава. – Мінск : Маст. літ., 1988. – 174 с.
36. Аколава, В. Случарыны : кн. паэзіі / Валянціна Аколава. – Мінск : Польша, 1994. – 432 с.
37. Камейша, К. Вершы / Казімір Камейша // Польша. – 2002. – № 2. – С. 125–137.
38. Камейша, К. Я з пушчы... : кніга лірыкі / Казімір Камейша. – Мінск : Маст. літ., 1995. – 254 с.
39. Мятліцкі, М. Шлях чалавечы / Мікола Мятліцкі. – Мінск : Маст. літ., 1989. – 231 с.
40. Барадулін, Р. Вечалле : кніга паэзіі / Рыгор Барадулін. – Мінск : Маст. літ., 1980. – 336 с.
41. Гілевіч, Н. Збор твораў : у 6 т. / Ніл Гілевіч. — Т. 3 : Вершы і паэмы 1993–1999. – Мінск : Маст. літ., 2001. – 350 с.
42. Стральцоў, М. Л. Ад маладзіка да поўні : аповяданні, аповесці, эсэ / Міхась Стральцоў; уклад. В. Стральцовай. – Мінск : Маст. літ., 2005. – 430 с. – (Беларуская проза XX стагоддзя).
43. Янішчыц, Я. У шуме жытняга святла : вершы, паэмы / Яўгенія Янішчыц. – Мінск : Маст. літ., 1988. – 414 с.
44. Верамейчык, У. Яснасьць : вершы / Уладзімір Верамейчык. – Мінск : Маст. літ., 1978. – 80 с.
45. Лойка, А. Грайна : паэзія / Алег Лойка. – Мінск : Маст. літ., 1986. – 142 с.
46. Барадулін, Р. Слаўлю чысты абрус : выбранае / Р. Барадулін. – Мінск : Беларусь, 1996. – 271 с.
47. Камейша, К. Пярэймы дня : вершы і паэмы / Казімір Камейша. – Мінск : Маст. літ., 1998. – 168 с.
48. Зэкаў, А. Лісты да цябе : вершы / Анатоль Зэкаў. – Мінск : Народная кніга, 2005. – 80 с.
49. Жук, А. Паляванне на апошняга жураўля : вершы / Алесь Жук. – Мінск : Маст. літ., 1998. – 111 с.
50. Прануза, П. Месяц-калабок : вершы : для мал. шк. узросту / Паўлюк Прануза; маст. А. Ю. Кажаноўскі. – Мінск : Юнацтва, 1999. – 80 с.
51. Барадулін, Р. Міласэрнасць плахі : кніга паэзіі / Р. Барадулін. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 302 с.
52. Чарняўскі, М. На каго сварыўся гром? : вершы, казкі, пацешкі, скорагаворкі, загадкі, лічыльнікі : для мал. шк. узросту / Мікола Чарняўскі; маст. С. А. Волкаў. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 206 с.
53. Басуматрава, С. Далеч-далячынь : вершы, паэмы / Святлана Басуматрава. – Мінск : Маст. літ., 1991. – 142 с.
54. Кусянкоў, М. Чага : кніга паэзіі / М. Кусянкоў. – Мінск : Маст. літ., 1995. – 142 с.
55. Чарняўскі, М. Лёкса ў люксе : сатыра, гумар / Мікола Чарняўскі. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 160 с.
56. Навуменка, І. Я. Дзяцінства. Падлетак. Юнацтва : аповесці : для сярэд. і ст. шк. узросту / Іван Навуменка : прадм. Л. Піскун. – Мінск : Маст. літ., 2008. – 622 с.
57. Федарэнка, А. М. Ланцуг : аповесці / Андрэй Федарэнка. – Мінск : Маст. літ., 2012. – 240 с.
58. Панчанка, П. Зб. тв. : у 4 т. / Пімен Панчанка. – Мінск : Маст. літ., 1980–1983. – Т. 3 : вершы 1963–1981 гг. – 1982. – 351 с.
59. Грачанікаў, А. Выбранае : вершы і паэмы / Анатоль Грачанікаў. – Мінск : Маст. літ., 1988. – 381 с.
60. Разанаў, А. Танец з вужакамі : выбранае / Алесь Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 462 с. – (Беларуская паэзія XX стагоддзя).
61. Быкаў, А. Кветка папараць : вершы / Аляксандр Быкаў. – Мінск : Тэхнапрынт, 2005. – 56 с.
62. Тармола, Р. Спрадвечнасць : вершы, паэмы / Р. Тармола. – Мінск : Маст. літ., 1989. – 269 с.

63. Камейша, К. Кубак блакіту : вершы і паэма / Казімір Камейша. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 190 с.
64. Камейша, К. Лінія лёсу : вершы / Казімір Камейша. – Мінск : Маст. літ., 1996. – 126 с.
65. Мятліцкі, М. Палескі смутак : вершы і паэма / Мікола Мятліцкі. – Мінск : Маст. літ., 1991. – 287 с.
66. Дукса, М. Прыгаршчы суніц : лірыка / Мар’ян Дукса. – Мінск : Маст. літ., 1976. – 110 с.
67. Баравікова, Р. Сад на капялюшыку каханай : лірыка / Раіса Баравікова. – Мінск : Маст. літ., 1997. – 494 с.
68. Карамазаў, В. Брама : аповесць / Віктар Карамазаў. – Мінск : Кнігазбор, 2006. – 127 с.
69. Зэкаў, А. М. Тары-бары: літаратурныя пародыі / Анатоль Зэкаў. – Мінск : Чатыры чвэрці, 2015. – 158 с. – (Несур’эзна пра сур’эзнае).
70. Кобец, М. У. У белым ветразі надзей : вершы / Марыя Кобец. – Мінск : Нар. асвета, 2018. – 174 с.
71. Дудараў, А. А. Князь Вітаўт : п’есы / Аляксей Дудараў. – Мінск : Маст. літ., 2005. – 318 с.
72. Вярцінскі, А. Хлопчык глядзіць... : выбр. вершы і паэмы / Анатоль Вярцінскі ; маст. І. Сытчанка. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 318 с.
73. Канапелька, А. Летазлічэнне : вершы / Ала Канапелька. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 127 с.
74. Зуёнак, В. Пісьмы з гэтага свету : вершы / Васіль Зуёнак. – Мінск : Маст. літ., 1995. – 174 с.

Паступіў у рэдакцыю 10.03.2021

E-mail: solakhau@yandex.ru

A. V. Solakhau

FORMATION OF AUTHORS' INDIVIDUAL NEOLOGISMS – IMPERSONAL PREDICATES

Based on the Belarusian literary texts from the second half of the 20th to the beginning of the 21st century, the article analyses the formation of authors' individual neologistic impersonal predicates. This type of neologisms makes up a relatively small group of vocabulary in comparison to the authors' individual neologisms of other lexical and grammatical classes of words. Impersonal predicates are formed mainly by suffixation, conversion (predication), word composition and reduplication. The most productive type of suffixation is the formation of impersonal predicates from nouns with the help of the suffix *-na-*. The use of such formations is rooted in the folk tradition.

Keywords: authors' individual neologism, impersonal predicate, method of word formation, suffixation, word composition, conversion (predication), reduplication.